

RELIGION UND MORAL. Herausgegeben von Burkhard Gladikow, Patmos, Düsseldorf 1976, str. 232.

Knjiga sadrži dvanaest rasprava o temi „religija i moral“. To su zapravo predavanja održana 1976. na Sveučilištu u Tübingenu (u obliku tzv. „Ringvorlesungen“). Pristup je vrlo širok. U prvom prilogu *W. Marschall* želi provjeriti etnološki materijal s obzirom na tvrdnju E.B. Tylora iz prošlog stoljeća da je moral u prvotnim plemenskim kulturama neovisan o vjeri. On dolazi do suprotnog zaključka, iako ne u smislu punog identifikiranja, kako je to smatrao E. Durkheim u svom poimanju vjere kao integratora društva. Zatim *M. Scharfe* opisuje ulogu „pijetističkog morala u procesu industrijalizacije“ u Njemačkoj. Iako je pijetizam bio reakcija i kritika kasnog feudalizma, za vrijeme industrijalizacije pijetizam je – barem u Njemačkoj a izgleda i drugdje – postao duhovna hrana kapitalizma. *H. Cancik* raspravlja o „nastajanju kršćanske seksualne etike“. Daje shematski prikaz i opširnu bibliografiju. *G. Kehrer* u svom prilogu govori o utjecaju vjerske pripadnosti na socijalno ponašanje. Polazište je sociološko. Pitanje je vrlo komplicirano. Autor posebno ističe potrebu da se razlikuju razine raspravljanja. Načelno o odnosu vjere i morala autor kaže: „Lučiti vjeru od morala ima svoj smisao, jer isti moral mogu zastupati različite religije i jer je moralno djelovanje, tj. ono koje se ravna prema normama, moguće i kod bezvjeraca; ali za religiozni subjekt moral je društveno područje koje se ne da odvojiti od religije“ (str. 70). *W. Röllig*, profesor povijesti i kulture Starog istoka, na temelju starih sumerskih i akadijskih tekstova raspravlja o „moralu bogova“. Prema tim tekstovima, i ljudi i bogovi su podložni moralnim zakonima koje bismo mogli nazvati – upotrijebivši modernu terminologiju – „naravnima“. *B. Gladikow* govori o vjersko-moralnom stavu i njegovoj ovisnosti o vjerovanju u besmrtnost i moral, Obredima regeneracije i modelima tematike spasenja. Koristi etnološki materijal. Posebno ističe „revoluciju“ koja nastaje poimanjem o neumrloj duši (Grčka, Indija). Indolog *H. von Stietencron* daje vrlo lijep pregled moralnih stavova koji proizlaze iz vjerovanja u ponovno rođenje, u regeneraciju (u Indiji brahmanizam, jainizam i budizam). Unatoč etičkim vrednotama i momentima koji nam često imponiraju u tim vjerama, moramo priznati golemu razliku u pristupu i zadnjoj perspektivi.

Katolički moralist iz Bonna, *W. Korff*, u svom prilogu govori o moralnoj autonomiji s jedne strane, te o potrebi društvenih moralnih

normi kao konkretizaciji autonomije u danim okolnostima (on te norme naziva „Binnemoralen“) s druge strane. Ujedno to primjenjuje u nekim konkretnim slučajevima (kad je riječ o onima koji neće u vojsku, o homoseksualcima itd.). *T. Grimm* u svom članku „Moralna vjera ili vjerski moral? Slučaj konfucijanizma u istočnoj Aziji“ misli da je odnos vjera-moral u konfucijanizmu problematičan. On zaključuje: „Ako pravilno shvaćamo tijek kineske povijesti, tada se možda radi o tome da je moralna vjera postala vjerskim moralom. Ja naginjem tome da pojavu 'konfucijanizma' opišem tako kao da je posrijedi 'sekularizacija u zametku', dakle oblikovanje prvotno moralne svijesti čovjeka, za kojega se vjera i moral podudaraju.“ *K.E. Nipkov* u svom prilogu zahvaća u suvremenu tematiku moralnog odgoja: „Moralni odgoj danas – pedagoški i teološki problemi“. U današnjem svijetu nameću se – veli on – formalne kategorije odgoja, budući da se materijalni sadržaj teško dađe fiksirati u našem pluralističkom svijetu. U članku se ukratko osvrće i na Piagetovu i Kohlbergovu teoriju moralnog odgoja. *H. Halm* prikazuje moralni aspekt islama, i to na primjeru jedne male sekte koja se našla u opoziciji prema službenom islamu te se morala povući u pustinju: to je sekta ibadita, a pojavila se oko 600 km južno od Alžira. Islam daje pečat cijelom životu, vjerski propisi određuju život strogo i u pojedinosti. *H. Hommel* daje svoj zadnji prilog prikazujući „Delfijsko-sokratovski i novozavjetni moral“. Autor upućuje na stanovite sličnosti Novog zavjeta s izrazima i slikama sokratovske etičke tradicije. Prilog može biti vrlo interesantan za novozavjetnu egzegezu.

Ovo je prikaz, a ne kritički osvrt, koji jedva da je moguć u ovako širokom rasponu pristupa i disciplina. U svakom slučaju knjiga je vrlo korisna za dublje poznavanje problematike oko morala i njegova odnosa prema vjeri i obratno.

M. Valković

Rauh Fr. – Hörgl Ch. (izd.), DIE GRENZEN DES MENSCHLICHEN ETHOS, Patmos, Düsseldorf 1975., str. 131.

Knjiga sadrži šest članaka o „granicama ljudskog etosa“. To je opći naslov koji pokazuje smjer raspravljanja. Polazi se od življenog morala (etosa) i ide se prema graničnim i konfliktnim situacijama, da se tu uoči kako apsolutnost tako i povijesna uvjetovanost (medijacija) morala. U prvom prilogu crkveni povjesničar i patrolog *P. Stockmeier* govori o „povijesnim implikacijama kršćanskog etosa“.

Članak je koristan za upoznavanje prvog razdoblja kršćanskog etosa, ali pruža i korisnu orijentaciju u čisto načelnim pitanjima o naravi kršćanskog morala. U drugom članku *Fr. Rauh* raspravlja o „zaštiti života kao teološko-prirodoslovnom graničnom problemu“. Autor dobro poznaje problematiku i važnost prirodnih znanosti u njihovu odnosu prema moralnoj teologiji. Poznato je njegovo djelo „Das sittliche Leben des Menschen im Licht der vergleichenden Verhaltensforschung“ (Kevelaer 1969). U ovom članku obrađuje tri problema: problem početka čovjekova osobnog života (u odnosu prema pobačaju), eutanaziju i presađivanje organa. *Charlotte Hörgl* govori o „apsolutnoj granici intramundanog etosa u transcencijiji“. U prvom dijelu govori o paleontološkom materijalu s obzirom na pojavu vjere i transcencije u pračovjeka, a u drugom o iskustvu transcencije kod današnjeg čovjeka. *W. Hörmann* u svom članku „Isus i tragičnost“ analizira „tragično“ u Isusovu životu i uspoređuje sa sličnom temom kod grčkih tragičara, osobito kod Sofokla. „Tragično“ je tu granica svjetovnog etosa i most prema transcenciji. Granicu svjetovnog etosa opisuje *P. Haerlin* u svom prilogu „Samoubojstvo i aktivna pomoć pri umiranju“ (Sterbehilfe). Njegova je pozicija psihološka, i polazeći od nje on se ne ustručava pridati čovjeku moralno pravo na samoubojstvo i aktivnu eutanaziju. Katolički moralisti ne prihvaćaju taj zaključak, barem ne u tako općem obliku. Njegovi argumenti, prilično jaki ako ih uzmemo zasebno, ipak ne pokazuju onu dubinu koja proizlazi iz kršćanskog gledanja na život i smrt. Zadnji prilog dao je moralist *F. Furger*. On raspravlja o „mogućnostima i granicama etičkog govora“. Tu granicu etičkog govora on prikazuje u vezi s Wittgensteinovim „Sprachspiele“ i pitanjem deontoloških i teleoloških normi u moralnoj teologiji.

Knjižica je svakako korisna za uočavanje nekih važnih aspekata današnje problematike u moralnoj teologiji.

M. Valkovic

R. Aubert, HENRI BREMOND ET LA CRISE MODERNISTE, Revue d'histoire ecclésiastique, sv. LXXII, 2/1977, str. 332–348.

U drugom svesku sedamdeset drugog godišta izlaženja poznatog časopisa za crkvenu povijest (Revue d'histoire ecclésiastique), koji izlazi triput godišnje u Louvainu (Belgija), vrijedno je istaknuti prikaz *R. Auberta*

o tri najnovija djela o Henri Bremond, francuskom književniku i akademiku.

Bremond je živio u vrijeme modernizma. Filozofsko-teološke nauke završio je kod isusovaca čiji je član i sam bio neko vrijeme. U trideset i trećoj godini svog života napušta Isusovačku družbu. Zahvaljujući svom djelu, *l'Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, bio je svrstan među pristalice „modernizma“. Također je bio član francuske Akademije, suvremenik *A. Loisy*, *G. Tyrrella*, *Ed. Le Roy*, *M. Blondela*, *H. Bergsona*, *L. Brunschvicga*, *L. Laberthonnierea* i drugih francuskih modernista. Da li ga se u potpunosti može svrstati među moderniste sporno je pitanje.

Pisac članka *Henri Bremond et la crise moderniste* želi na poseban način osvijetliti „ličnost“ Henri Bremonda i njegovu povezanost s glavnim nosiocima modernizma u Francuskoj (*RHE*, str. 332–348). On to čini kroz analizu tri najnovija djela koja su usko povezana s „ličnošću“ francuskog književnog kritičara i akademika, a to je, u prvom redu, najnovije istraživanje o Bremondou *A. Blancheta*: *Henri Bremond, 1865–1904* (Etudes bremondienne 4), Paris, 1975.

A. Blanchet, isusovac, dobar je poznavalac ne samo Bremonda i njegovih prijatelja, nego i čitave problematike modernizma u Francuskoj. Tu treba u prvom redu spomenuti korespondenciju između Bremonda i *M. Blondela*, koju je priredio i objavio u tri velika sveska 1970–1971, zatim korespondenciju između Bremonda i *Loisy*, koju je objelodanio *H. Bernard-Maitre*, te dokumentaciju o *L. Laberthonniereu* i njegovim prijateljima, koja je ugledala svjetlo dana zahvaljujući *Perrinu* (Paris, 1975).

Druga dva novija istraživanja o Bremondou jesu pisma *G. Tyrrella* *H. Bremondou*, koja je objavila gospođa *A. Louis-David* 1971., s predgovorom *M. Nédoncellea* (*Lettres de G. Tyrrell à Henri Bremond*, Paris, 1971), te jedno kritičko izdanje tajnog Bremondovog djela koje je otkrio *E. Poulat* i objavio pod naslovom: *Une oeuvre clandestine d'Henri Bremond. Sylvain Leblanc, Une clerc qui n'a pas trahi* (Uomini e dottrine, 18). Rome, Edizioni di storia e letteratura, 1972, str. 186.

Za autora djela *Henri Bremond, 1865–1904* (Etudes bremondienne 4), pisac kaže da je izvanredan književni kritičar koji posjeduje finoću psihičke analize kao rijetko koji kritičar. Zasluga mu je najviše u tome što je uspio prodrijeti u misaoni svijet Bremonda, te kroz obrađivanje korespondencije Bremonda i predstavnika modernizma